

Kokkuvõtvalt võib öelda, et „Ristimise läte” tekitas palju mõtteid, mis ongi ühe hea raamatu tunnus. Arvestades Eesti kesk-aegse visuaalse pärandi vaesust, on sellest teemast võetud maksimum. Ja nii ei jäägi autorile muud soovitada, kui minna edasi Skandinaavia materjaliga, mis on üli-rikkalik ja ootab uurijaid, kellel on julgust ja tahtmist teistsuguseid vaatenurki proovida. Lõpetuseks tahaks veel esile tõsta Ulla Säre suurepärasest kujundust ja pildivalikut.

Kadriorg kaante vahel

Jüri Kuuskemaa, Aleksandra Murre, Mart Kalm, Kadi Polli.

Kadriorg. Lossi lugu / Palace's story.

Koostajad Aleksandra Murre, Kadi Polli.

Tallinn: Eesti Kunstimuuseum, Kadrioru Kunstimuuseum, 2010, 419 lk.

ANTS HEIN

Ega teist nõnda nooblilt kujundatud kunsti-raamatut suurt mäletagi. Kas või juba tema šikk, osalt grafiithalli, osalt tuhmi kullaga trükitud ja nii-öelda tagasipööratud „käänistega” ümbrispaber... Meenub, et kunagi väga ammu, kesk sügavat sovetiaega, sai säärase ümbrispaberi endale album „Eesti maal” ja ega vahepeal selliseid „käänistega” ümbrispabereid vist pruugitudki. Kunstnik Tiit Jürna tõi need üle pika aja taas kasutusse ja reeglina on need olnud kõige eli-taarsemad albumid, millele ta sellised on ümber pannud, nagu näiteks „Olev Subbi” ja „Richard Uutmaa”.

Ja nüüd siis ka see uus Kadrioru raamat... Miks ka mitte – ikkagi me ainumas keiserlikku mõõtu residents, pooleldi itaialialiku, pooleldi veneliku baroki sünnitis, justkui mingi eksootilise imelillena siia Lasnamäe paenõlva alla sattunud.

Kuid muidugi pole see üksnes luksuslik köide või ka kvaliteetsete reproduktsioonide suur hulk, mille pooldest too raamat kõigist senistest Kadrioru kohta ilmunud trükistest erineb. Kui siinamaani on nad kõik keskendunud peamiselt lossi algusaegadele, eeskätt tsaar Peeter I valitsusajale, siis nüüdne võtab vaatluse alla terve ta arengu-loo. Nii et mitte enam sünnilugu, vaid juba täismahus biograafia.

Raamat jagunebki vastavalt nelja enam-vähem võrdsesse ossa: 18. sajand, 19. sajand ja 20. sajandi algus, esimene Eesti Vabariigi aeg, Teise maailmasõja järgsed kümnendid ja tänapäev.

Seejuures on omajagu üllatav, et Peetri ja ta lähemate järglaste ajastu käsitlus on saanud nüüd tegelikult lühem kui nii mõneski varasemas publikatsioonis. Sellest on kahju, sest ükskõik kuidaspidi vaadata, lõppkokkuvõttes on Kadrioru näol tegu ju ikkagi barokk-kunsti näitega. Tundub, et selles osas on raamatu koostajad läinud küll liigse lühendamise teed, sest kohati kannatab sellest ülevaate tervikkuski.

Juba üsna käsitluse algul on ära toodud kena tsitaat ühest tsaar Peetri 1719. aasta suvel oma abikaasale lähetatud kirjast, kus ta ütleb kerkiva suveresidentsi kohta, et „tõttõelda saab see olema imeasi, kui see ükskord valmis saab”, kuid õigupoolest ei loe me pärastpoole enam kuskilt välja, mis vael pidi too „imeasi” lõpuks tööle hakkama. Kas või näiteks too Lasnamäe nõlvalt alanud ja Ülemiste järveni ulatunud rohkem kui kahe kilomeetri pikkune kanal – see vist pidigi ära toitma kõik need kaskaadid, fontäänid ja muud vetemängud. Oli aegu, mil selle kanali rajamisel askeldas rohkem mehi, kui neid lossi enese juures tööl oligi.

Ja niisamuti ei lõppenud lossiansambel oma loodepoolsel küljel kuskil kavalermajade joonel, vaid jätkus sealtki ligi paarikilomeetrise vaatesihiga. On veidi lihtsustav öelda, et Kadrioru peateln oli sihitud merele – merele küll, aga eeskätt siiski sadamale ja seal ankrus seisnud rohketele kodu- ja välismaistele alustele. Kaugelt paistev kõrge, rohkete lippude, standartide, vimplitega ehitatud laevamastide mets – vähemasti Peetri silmis pidi sellest kujunema gi rajatava residentsi peamine pilgupüüdja, omamoodi *bellevue* –, ja ta lasi teha kõik, et tema tulevase lossi rõdult ja akendest see

ka väga selgelt kätte paistaks.¹ Pole ju saladus, kui suurt tähtsust toona igasugustele allegooriatele, sümbolitele ja embleemidele omistati, kuid ikkagi on üllatav tõdeda, et siin Kadrioruski sellest nii pingsalt kinni peeti.²

Et 18. sajandi käsitlust on nõnda lühendatud, võinuks peatüki lõpus toodud bibliograafia jätta siiski enam-vähem täielikuks. Praegu on sealt puudu nii mõnigi oluline töö, kas või näiteks Jüri Kuuskemaa 1977. ja 1980. aastal ilmunud „Kadrioru kroonikad”.³ Meenutatagu neid juba seetõttu, et omal kombel oli nende näol tegu läbi aegade vast kõige kongeniaalsemate ülevaadetega Kadrioru lossi algusaegadest: ehkki nime poolest küll kroonikad ja koostatudki veidi absolutismiajastu valitsejate *vit'a*de või *dejanija*'de laadis, sisaldasid nad arvuvalt kõrvalpeõikeid ja sobitusid sellistena suurepäraselt üht imperaatorlikku ettevõtmist kirjeldama. Igatahes pole praegugi liiast tolle paksu Kadrioru raamatu kõrval ka neid rohkem kui kolmekümne aasta eest ilmunud, küll üpris viletsale paberile trükitud, kuid sellegipoolest väga elavalt ja faktirikkalt kirjutatud „Kroonikaid” enda eeslahti hoida.

1 Vrd Fr. W. von Bergholz, Tagebuch von 1723. – Magazin für die neue Historie und Geographie. 21. Theil. Halle, 1787, lk 282–283.

2 Vt sellest nt R. S. Wortman, Scenarios of Power: Myth and Ceremony in Russian Monarchy. Princeton: Princeton University Press, 1995. Vt ka meie oma kaasmaalase, varemalt Tartu Ülikooli, nüüd Edmontonis asuva Alberta Ülikooli õppejõu Jelena Pogosjani suurepärasest uurimust „Петр I – архитектор российской истории” (Санкт-Петербург: Искусство-СПб, 2001).

3 J. Keevallik [=Kuuskemaa], Kadrioru kroonika 1718–1727. – Eesti NSV Riiklik Kunstimuseum. Artiklite kogumik 1976. Tallinn: Eesti NSV Kunstimuseum, 1977, lk 3–107; J. Kuuskemaa, Kadrioru kroonika 1727–1733. – Eesti NSV Riiklik Kunstimuseum. Kogude teatmik. Artiklid 1979. Tallinn: Eesti NSV Kunstimuseum, 1980, lk 3–30; vt ka J. Kuuskemaa, Kadrioru pargi algsest kavatsesest. – Kogude teatmik. Artiklid 1980. Tallinn: Eesti NSV Kunstimuseum, 1982, lk 25–29; J. Kuuskemaa, Kadrioru lossi ruumiprogramm ja sisustus 18. sajandil. – Kogude teatmik. Artiklid 1982. Tallinn: Eesti NSV Kunstimuseum, 1984, lk 32–45.

Järgmist, 19. sajandile ja 20. sajandi algusaastale pühendatud osa lugedes sellist kokkusurutuse muljet õnneks ei teki. Kuid paraku pole teemad, mis nüüd käsitlemisele tulevad, enam nõnda mahukad: peamiselt vaid remondid ja ümberehitused, päris uusi ehitisi kerkis vaid mõni üksik (vahimaja 1828, kastellaani maja 1835–1836). Isegi arhitektid, kes siin nüüd sehkendasid, polnud kaugeltki enam selle suurusjärgu tähed kes varemalt. Nagu keegi Šašini-nimeline arhitektiabi, kes juhtis aastail 1828–1832 terve lossiansambli remondi- ja ehitustöid – tema puhul pole võimalikuks osutunud isegi eesnime kindlaks teha.

Seda ootamatum, et kuulsaim sel perioodil Kadrioruga seotud loovisikutest on jäetud millegipärast mainimata. Mõtlen siin Riia aedade direktori Georg Kuphaldti peale, kes kogenud aia- ja maastikuarhitektina kujundas aastail 1897–1900 ümber peaaegu terve Kadrioru pargi. Ta oli jõudnud selleks ajaks oma karjääri tippu ja saanud enda kätte peaaegu kõik tähtsamad keiserlikud tellimused, nagu näiteks Talvapäe aed (1895–1896), Tsarskoje Selo ja Oranienbaumi pargid (mõlemad 1909–1910), samuti Sotši lähedal asunud Dagomõsi suvituskohta haljastus (1897–1899). Kummatigi ei tähendanud Kadrioru ümberplaneering Kuphaldti jaoks mingit kõrvalist vahepala, vaid ka ta ise hindas seda üsna kõrgelt, avaldades selle lõpuks isegi ajakirjas „Die Gartenkunst”.⁴

Kuid õigupoolest polnudki need ümberehitused ja remondid, mis Kadrioru olemust toona kõige rohkem muutsid. Vast üks tähtsamaid murdepunkte langeb 1820. aasta kanti, kui Tallinnast, kuid eriti Kadriorust, kujunes üleöö terve Venemaa populaarseim suvituskoht. „See on siinne Saint Germain,

seda küll vaid suvekuudel, sest siinkandis on endale elukoha leidnud supelasutuste rikkaimad külastajad, olgu nad aristokraadid või mitte, kuid ikka ja alati Peterburist. Võite silmata mõne üsna tagasihoidlikugi maja värvavas seismas livreedes teenreid ja portjeesid, samuti uhkeid tõldu, akendel aga vilksatamas siidpitsides tanusid, moodsaid Peterburi kübaraid, türgi kaelasalle. Õhus hõljub prantsuskeelseid lausekatkeid...”⁵ Nagu igas tõelises kuurordis, kujunes siingi üheks tähtsamaks kuurorti moodustavaks teguriks park – ja muidugi mitte enam kinise lossipargi, vaid juba kogu seltskonna jaoks avatud rahvapargina. Kuurort kui ihaldus, Eeden, koht, kus iga vähegi järjel olev kontoriametnik või ettevõtja võis paari nädalaga läbi lüüa kõik oma talve jooksul kogutud säästud.

Tänu sellele mõnekümne aasta pikkuseks veninud kuurordiperioodile võib 19. sajandi algupoole Kadrioru kohta leida ka üsna rohkelt väga eriilmelisi kirjeldusi. Käesolevas tööski on neist mõnda kasutatud, kuid paraku vaid selliseid, kus on juttu mõne keiserliku kõrguse visiidist. Tegelikult on too pärand hoopis paljutahulisem, mida muuhulgas näitab ka nii mõnigi hiljaaegu ilmunud uurimus.⁶ Selleaegset pildimaterjali näikse sattunud aga lausa kümnetesse kogudesse – olgu siin nimetatud näiteks üks 1823. aastal tehtud üsna hea Johannes Hau guašitöö Moskvast asuvas Aleksandr Puškini nimelises Riiklikus Kunstmuuseumis, üks arhitekt Andrei Stackenschneideri tehtud

5 Ф. Булгарин, Ревель летом [1835 г.]. – Северная пчела 10. X 1835, № 228, lk 922.

6 С. Г. Исаков, Очерки истории русской культуры в Эстонии. Таллинн: Aleksandra, 2005, lk 98jj; С. Г. Исаков, Ревель в изображении русских писателей и художников 1820–1840-х гг. – „Таллинский текст” в русской культуре. Сборник в честь проф.

И. З. Белобровцевой – к 60-летию со дня рождения. (Балтийский архив. Т. XI.) Таллинн: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2006, lk 19–42.

4 G. Kuphaldt, Der Park Katharinental bei Reval. – Die Gartenkunst 1904, Jg. 6 (3), lk 41–44 ja plaan lisalehel.

joonistus tema 1830. aasta albumis (praegu Aleksei Štšussevi nimelises Riiklikus Arhitektuurimuuseumis Moskvas) või ka üks Pavel P. Džogini meisterlik joonistus Riiklikus Vene Muuseumis Peterburis.

Keisririigi lõpp tähendas ka Kadrioru jaoks omamoodi *salto mortale*'t. Vast polnudki selles midagi nii iseäralist, et loss peaaegu kohe pärast revolutsiooni muuseumiks kuulutati – toimiti nii ju enamiku Vene keisrist jäänud paleedega. Ainult et kui näiteks Peterburi Talvepalees oli võimalik selleks lausa saalide kaupa kõige kõrgetasemelisemat kunsti välja panna, siis siin polnud esialgu suurt midagi eksponeerida. Pole just kuigi lõbus vaadata neid fotosid, millel toonase Tallinna Eesti Muuseumi töötajad oma rehasid, vikateid ja sõnnikuharke täislaotud regedega lossi ette tüürivad. Pealegi, kas üldse oldigi sellisest muuseumist siin eriti huvitatud, sest kui 1929. aasta kevadel kerkis idee panna lossi ööbima hoopis Rootsi kuningas Gustav V, ei protesteeritud selle vastu peaaegu keegi ning ka toonane muuseumi direktor Peeter Tauk näikse olnud üsna rahul, kui sai asuda Kadrioru lossi valitseja ametikohale.

Kolmekümnendate aastate käsitlust ilmestab see, et taas oli ilmunud keegi, kes ihkas näha Kadrioru lossis suurt sümbolit: riigivanem Konstantin Päts, kes lõpuks sinna ka ise elama asus. Kindlakäeline poliitik, oskas ta arhitektigi, kelle kätte lossi ümberkavandamist anda, valida välja vist parima, keda sel hetkel siin üldse saada oli: oma akademistliku käsitluslaadi tõttu kolleegide hulgas küll veidi vanamoeliseks peetud, kuid selle eest ajaloolist vormikõnet peensuseni valdava vene emigrandi Aleksandr Wladowsky. Pole midagi öelda – võrreldes tema kavandatuga kukkus meie oma rahvuslike arhitektide tehtu, nagu näiteks

aastail 1938–1939 lossi merepoolsesse tiiba Olev Siinmaa projekteeritud kaks „eesti tuba” välja hoopis kohmakatena. Kohmakad küll, kuid siiski mitte päris võõrkehad, sest nagu ka Mart Kalm tabavalt märgib, vastasid nood „eesti kambrid” oma loomult siiski üsna täpselt nendele hiina, jaapani või india stiilis tubadele, mis pidid olemas olema peaaegu igas barokkajastu lossis.

Sõjajärgsed aastad tõid Kadrioru taas muuseumi. Oma sümboolika sisaldus selleski: presidendilossi polnud ju enam kellelegi vaja. Ajuti, eriti 1970.–1980. aastatel, sigines küll tundmus, et temast pole saamas mitte niivõrd kunsti-, kui võrd remonditegemise muuseum, sest ei katuselappimised ega torujätkamised tahtnud lõppeda. Pealegi, kui peaaegu kõigi sealsete kõrvalhoonete ennistustööde algus sai sisse pühitsetud ka omamoodi *happening*'idega – mõtlen siin sellele, et nii endine külalistemaja kui ka endine köögimaja lasti just siis, kui nad remondi tarbeks olid tühjaks tehtud, põlema minna, ning ka endine vahimaja võeti enne restaureerimistööde algust küll palkhaaval lahti, kuid sellegipoolest lasti need palgid hiljem ära mädaneda.

Küllap vist selle tõttu, et suur osa Kadrioru lossi- ja pargiansambli korrastustöödest on toimunud nõnda mitmes etapis, sageli üle kivide ja kändude, ei paista ka Kadi Polli, kes on raamatu viimase osa koostaja, päris kõigega seal rahul olevat. Ilmselt pole kõigega rahul olnud raamatu kujundajagi – näiteks kuigi tekst annab teada, et alates 2005. aastast on Lilleaia keskseimaks skulptuuriks merejumal „Poseidoni” figuur, on ta jätnud selle pildi siiski kõitesse lisamata. Eks oma väikeseid virinaid võib olla teistelgi – vaadakem kas või, kui rohmakalt on projekteerijad pannud paika näiteks osade lossis

asuvate näituseruumide elektrilülitid ja -kontaktid.

Kuid siiski on üldtulemus suurepärane. Omamoodi ime, mis viimase paarikümne aasta jooksul on Kadriorus sündinud! Ning nii on ka kogu selle raamatuga: viimaks ometi on suurtsugu loss saanud enda kohta ka väärika monograafia.

Johannes Hau. Vaade Kadrioru lossile (1823). Guašš kartongil. Aleksandr Puškini nimeline Riiklik Kunstimuseum, Moskva.